

Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi

GİZEM ERFİDAN*

Ergün Koca¹ ve Ayşen Koca² *Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi* (2021) adlı eserde Türkiye Türkçesinin şekil bilgisini her yönüyle ele almayı hedeflemiştir (s. 18). Yazarlar eseri hazırlarken birçok kaynaktan özellikle de Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* adlı eserinden faydalandıklarını söylemiştir. Eser, Prof. Ergün Koca'nın Kırgızistan Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi Türkoloji Bölümünde, öğretim üyesi olduğu dönemlerde öğrencilerin ihtiyaçlarını gidermek önceliğiyle şekillenmiştir. İlk olarak, 2010 yılında Bişkek'te Avrasya Yayınları tarafından basılmıştır. Yazarlar, kitabın ders notlarından şekillenmesi; ünlemleri ve yansımaları kendilerine has özellikleriyle diğer kelime türlerinden ayrı bir başlıkta incelemesi; konuları anlatırken Türkçenin tarihî dönem metinlerinden örneklerle yer vermesi ve dil bilgisi terimlerinin hususiyetle de kelime türlerinin adlandırılmasında ad (isim), ön ad (sıfat), adıl (zamir), belirteç (zarf), eylem (fiil), ilgeç (edat) gibi çok yeni Türkçe terimleri tercih etmesi vs. bakımından daha önce ortaya konmuş diğer dil bilgisi çalışmalarından ayrıldığını belirtirler (s. 18-20).

Kitap beş bölümden oluşur: "Batı Türkçesinin Gelişimi ve Türkiye Türkçesi" (s. 22 - 25); "Dil Bilgisi / Gramer" (s. 27 - 34); "Türkçenin Şekil Bilgisi (Morfolojisi)" (s. 35 - 46); "Türkçe'deki Ekler: Çekim Ekleri, Yapım Ekleri" (s. 48 - 209); "Sözcük ve Sözcük Türleri" (s. 211 - 547).

Ayşen ve Ergün Koca, "Batı Türkçesinin Gelişimi ve Türkiye Türkçesi" adlı birinci bölümde Batı Türkçesinin iç ve dış gelişme ve değişiklikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi devrelerine ayrıldığını söylerler ve söz konusu devreleri bölümün alt başlıkları hâlinde ele alırlar.

"Dil Bilgisi / Gramer" adlı ikinci bölüm ise "Dil Bilgisi Nedir?"; "Dil Bilgisinin Türleri"; "Dil Bilgisinin Bölümleri" olmak üzere üç alt başlıktan oluşur. Ayşen ve Ergün Koca, "Dil Bilgisi Nedir?" adlı bölümde "gramer" ve "dil bilgisi" terimlerinin farklı mana taşıdıklarını belirtir. Ardından Agop Dilaçar, Garver Newton, Efrasiyab Gemalmaz, Berke Vardar, Zeynep Korkmaz ve Muharrem Ergin gibi isimlerin söz konusu terimlere dair açıklamalarına yer verirler. "Dil

* İstanbul Ün. Sosyal Bil. Ens. Yeni Türk Dili yüksek lisans programı, gzmrfdn@gmail.com , orcid: 0000-0003-2291-7197

¹ Prof. Ergün Koca, şu anda Girne Amerikan Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde çalışmakla beraber Kırgızistan İlimler Akademi Üyesi'dir. *Atabetü'l-Hakâyık*'ı Kırgız Türkçesine aktaran ilk kişidir.

² Emekli Prof. Ayşen Koca ise en son Girne Amerikan Üniversitesinde görev almıştır.

Gönderim tarihi: 07.10.2021

Kabul Tarihi: 02.12.2021

Bilgisinin Türleri”nde dil bilgisini “genel gramer” ve “özel gramer” olmak üzere ikiye ayıran yazarlar “Dil Bilgisinin Bölümleri” adlı kısımda ise “ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilgisi” terimlerini açıklarlar ve kitapta takip edilen yolu şöyle özetlerler: “Kullanılan yöntem betimlemeli dil bilgisi yöntemidir yani daha çok günümüz Türkiye Türkçesinin durumu incelenecektir. Ancak hem Eski Türk Dilleriyle hem de Çağdaş Türk Lehçeleriyle bazı konularda karşılaştırmalar da yapılacaktır” (s. 34).

Kitabın üçüncü bölümü olan “Türkçenin Şekil Bilgisi (Morfolojisi)”, “Şekil Bilgisi (Biçim Bilgisi / Morfolojisi)”; “Sözcük Kök ve Gövdeleri”; “Ekler (Anlamsız veya Görevli Ögeler)”; “Ek Türleri ve Yardımcı Sesler” başlıklarını ihtiva eder. “Şekil Bilgisi (Biçim Bilgisi / Morfolojisi)” adlı kısımda şekil bilgisinin tanımını yapan Ayşen ve Ergün Koca, Türkçenin kendine has şekil özelliklerinden bahsederler. “Sözcük Kök ve Gövdeleri” başlığı altında ise yazarlar, anlamlı bir öge olarak kelime kök ve gövdelerinden, anlamsız veya görevli ögeler olarak da eklerden kısaca bahsederler. “Ek Türleri”nde kalıcı eklerin yapım ekleri, geçici eklerin ise çekim ekleri olduğu üzerinde hususiyetle duran yazarların “Yardımcı Sesler” adlı bölümde yardımcı ünlü olarak /ı/, /i/, /u/, /ü/; yardımcı ünsüz olarak ise /y/, /n/, /s/, /ş/ yi kabul ettiklerini görürüz. “Uygulama- I” başlığı altında söz konusu üç bölüme dair sorular yer alır.

“Çekim Ekleri (İşletme Ekleri)”; “Yapım Ekleri”; “Türkçede Hâlâ Kullanılagelen Yabancı Ekler”; “Biçimbirimsel Çözümleme” başlıklarından oluşan “Türkçe’deki Ekler: Çekim Ekleri, Yapım Ekleri” kitabımızın dördüncü bölümüdür. Yazarlar, “Çekim Ekleri (İşletme Ekleri)” kısmında isim çekim ve fiil çekim eklerine yer verdikten sonra “Uygulama- II” başlığı altında çekim ekleri ile ilgili sorular sormuşlardır. Yazarlar, “Yapım Ekleri” başlığı altında yer verdikleri ekleri, fonksiyonları ve tarihî seyirleri bakımından ayrıntılı olarak ele almışlardır. Fiilden isim yapım eklerini fiilimsiler (ad eylem, ortaç, ulaç) ve fiilden herhangi bir isim yapan ekler olarak ikiye ayırdıkları görülen yazarlar “Türkçede Hâlâ Kullanılagelen Yabancı Ekler”i Arapça ve Farsça kökenli ve Batı kökenli ekler olarak ele alırlar. Ayşen ve Ergün Koca “Biçimbirimsel Çözümleme” başlığı altında bir cümle içerisinde bulunan her kelimenin kök ve eklerinin tespit ve tahlil edilmesinde mühim olan hususiyetleri belirtirler. Konu ile ilgili sorular bölümün sonunda “Uygulama- III” ve “Uygulama- IV” başlıkları altında yer alır.

“Sözcük ve Sözcük Türleri” adlı son bölüm ise “Sözcük”; “Sözcük Türleri”; “Ad”; “Ön ad”; “Adıl”; “Belirteç”; “Eylemler”; “İlgeçler”; “Bağlaçlar”; “Ünlemler”; “Yansımalar / Yansıma Sözcükler” başlıklarını ihtiva eder. Ayşen ve Ergün Koca ilk önce “sözcük”ü tanımlar. Ardından konuda tanınmış Platon, John Locke, G. W. Leibniz, Humboldt, Nadir Engin Uzun, Walter Porzig, Mehmet Akalın, Özcan Başkan, Süheyla Bayrav gibi bazı Türk ve dünya dilcilerinin yaklaşımlarının neler olduğunu söylerler. “Sözcük Türleri”nde ise Yâska, Pânini, Eflatun, Aristo, Trakyalı Dionysious, Bergamalı Kadri, Nurettin Koç, Haydar Ediskun, Muharrem Ergin, Tahir Nejat Gencan vs. isimlerin kelimeleri nasıl bir sınıflandırmaya tabi tuttıklarını belirten yazarlar konuyla ilgili kendi fikirlerini şu şekilde beyan ederler: “Biz, Türkiye Türkçesindeki sözcük türlerini *tam olarak bir anlam ifade edebilip edememesi, yalnız başına kullanılıp kullanılmaması (görevsel ve biçimsel özellikleri), cümlenin herhangi bir ögesi olup olmaması (söz dizimsel konuları)* gibi hususiyetlerine göre ele alacağız” (s. 219). Ayşen ve Ergün Koca bu açıklamalarından sonra

kelimeleri *temel sözcükler* (ad, ön ad, adıl, belirteç, eylem); *görevli, hizmetçi (yardımcı) sözcükler* (ilgeç, bağlaç); *özel anlam taşıyan sözcükler* (ünlem, yansıma) olmak üzere üçe ayırır.

Yazarlar isimleri, görev ve anlam; biçim; ad durumları; ad tamlaması ve türleri; adlarda küçültme ve adların tümcedeki görevi bakımından incelerler. "Uygulama- V" başlığı altındaki sorular ise okuyucunun konuyu daha iyi anlamasını sağlar.

Ayşen ve Ergün Koca sıfatları ise görev ve anlam bir de biçim açısından ele alırlar. Bunun yanında sıfat tamlamaları, sıfatlarda karşılaştırma ve küçültme, pekiştirmeli sıfatlardan da bahsederler.

Türkçede isim soylu kelimeler arasında birbirine geçiş esnekliğinden bahseden yazarlar bu konuyu *adların öteki sözcük türlerine kayması* ve *ön adların başka sözcük türlerine kayması* başlıkları altında incelerler.

Zamirlerin tanımı ve niteliklerinden bahseden yazarlar, zamirleri de görev, anlam ve biçim açısından açıklarlar. Zamirlerin tarihî seyrini *Kutadgu Bilig, Dede Korkut Kitabı* gibi mühim eserlerimizden misaller vererek anlatırlar. Kitapta zarflar da sıfatlar ve zamirlerin ele alındığı şekilde yer alır.

Fiilleri kelime anlamlarına ve yapılarına göre tasnif eden yazarlar bu kısımda fiil kipleri, ek-fiil, birleşik zamanlı fiiller, katmerli birleşik zamanlar, fiil kiplerinden anlam kayması, fiilde çatı ve fiilimsilerden de bahsederler. Türkçede emir kipinin I. tekil ve çoğul kişiler için kullanılmadığı fikrine sahip olan Ayşen ve Ergün Koca, fiilde anlam kaymasını ise şöyle tanımlarlar: "Eylem çekimlerinde bir zaman ekinin başka bir zaman eki yerine kullanılmasına, yani eylemin bir zamana göre çekimlenip de başka bir zamanı kastetmesine eylemde anlam kayması denir" (s. 429). Fiiller nesnelere ve öznelerine göre de yazarlar tarafından sınıflandırılır. Fiilden isim yapım ekleri anlatılırken ele alınan fiilimsiler bu bölümde de yer alır.

Edatın tanımı ve niteliklerinden bahseden yazarlar, edatları ilişki kurdukları isimden işleyişlerine göre belli durum ekleri almayı sağlamaları bakımından yalın durum, yönelme durumu, ayrılma durumu, tamlayan durumu, belirtme durumu, vasıta durumu isteyen ilgeçler olarak tasnif ederler ve "ile, için, gibi, üzere (üzre), sanki, göre (-e göre), kadar (-e kadar), -e karşı, -e doğru, -den dolayı, ötürü, -den beri, -den başka, yalnız, ancak, eğer (şayet), hele, mi soru edatı, peki, ta, ya, bari, acaba (acep)" edatlarını kullanım ve vazifeleri bakımından ele alırlar.

Türkçedeki bağlaçları *kullanışlarına göre* sıralama; karşılaştırma; cümle başı ve kuvvetlendirme bağlaçları, *yapıları bakımından* ise yalın; türemiş; birleşik; birlik hâlinde, öbekleşmiş olarak kullanılan bağlaçlar olarak sınıflandıran Ayşen ve Ergün Koca bazı bağlaçlara ayrıntılı bir şekilde yer verirler.

Ünlem bahsine gelindiğinde yazarlar, ilk önce ünlem terimi üzerinde durur. Ünlem edatları, ünleme edatları, seslenme edatları gibi çeşitli terimlerin kullanıldığını, kendilerinin ise ünlem terimini kullanmayı tercih ettiklerini söylerler (s. 504). Bunun yanında ünlemleri *yapılarına göre* asıl ünlemler ve ünlem yerine kullanılan sözler, *anlamlarına göre* ise seslenme ve çağrı, duygu bildiren ünlemler olmak üzere ayırırlar ve bazı ünlemler üzerinde hususiyetle dururlar.

En son olarak yansımaları ele alan Ayşen ve Ergün Koca, konu ile ilgili en kapsamlı incelemenin Hamza Zülfikar'ın *Türk Dilindeki Yansıma Kelimeler* adlı eseri olduğunu ve bu eser

dışında diğer çalışmalarda yansımaların bir kelime türü olarak bile görülmediğini, bazılarında ünlemler başlığı altında ele alındığını, kimi eserlerde ise edatların içine dâhil edildiğini belirtirler (s. 527-528). Bunun yanında ise yansımaları *görev ve anlam bakımından* ses yansıma sözcükler (insanların konuşma ya da diğer organlarından çıkan sesleri taklit etmede kullanılan yansıma sözcükler; her türlü hayvanlardan çıkan sesi taklit ederek yansıtan sözcükler; her türlü kuşların ötmesini, çıkardığı sesleri taklit ederek yansıtan sözcükler; böceklerin, sineklerin sesini taklit ederek gösteren sözcükler; sert nesnelere birbirine çarpmasından, sürtülmesinden, sert dokunmasından, patlamasından, titremesinden vb. değişimlerden meydana gelen sesleri taklit ederek gösteren sözcükler; sıvı, yumuşak ya da dökülen küçük küçük seslerden çıkan sesi taklit ederek gösteren sözcükler; doğa olaylarından meydana gelen sesleri taklit ederek yansıtan sözcükler), biçim (tasviri, imge, şekil yansımaları) yansıma sözcükler (aniden gerçekleşen hareketin, göz açıp kapayıncaya kadar olan zamanda oluşan ışık olaylarının, aniden çabuk değişen durumun, görünümünün vb. şeylerin imgesini taklit ederek yansıtan sözcükler; insanın, hayvanların ya da onların vücutlarının hareketini, hem harekette olan çeşitli nesnelere görünümünü hayallerde canlandırarak gösteren sözcükler), insanların duygu yapısına, ruhral durumuna ve sezilerimlerine ilişkin duyuları taklit etmede kullanılan yansıma sözcükler ve çocuk dilinde yansıma sözcükler olarak tasnif ederler. Ayrıca yeni konuşmaya başlayan, belirli yaşta Türk çocuklarının geniş bir şekilde faydalandıkları ses yansımaları ile ilgili küçük bir sözlük yer alır.

İlgili olduğu konuların sonunda yer alan “Uygulama- VI” sıfatlarla, “Uygulama- VII” zamirlerle, “Uygulama- VIII” zarflarla, “Uygulama- IX” fiillerle, “Uygulama- X” edat ve bağlaçlarla, “Uygulama- XI” ise kelime türleri ile ilgili soruları ihtiva eder.

Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi, hem Türkçenin tarihî dönem metinlerinden pek çok örnek barındırması hem de işlenen konular hakkında epeyce uygulamaya yer vermesi bakımından öğrencilere yardımcı olacak bir kitaptır.

KAYNAK

Koca, Ayşen ve Koca Ergün (2021). *Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

